Melvin Johnson et al. Google's Multilingual Neural Machine Translation System : Enabling Zero-Shot Translation. 2017. URL: https://www.aclweb.org/anthology/Q17-1024/
SCHUSTER M. ET AL. Zero-shot translation with GOOGLE's multilingual neural machine translation system. November 22, 2016. Url: https://ai.googleblog.com/2016/11/zero-shot-translation-with-googles.html
Surafel M. Lakew, Quintino F. Lotito, Matteo N., Turchi, M., Federico, M. Improving Zero-Shot Translation of Low-Resource Languages. 2017. URL: https://arxiv.org/abs/1811.01389

(Матеріал надійшов до редакції 12.02.19. Прийнято до друку 18.03.19)

УДК: 811.111'25'38
DOI: https://doi.org/10.26661/2414-1135/2019-76-12

ЛЕЩЕНКО Г. А., БЛАКИТА І. О.
(Національний університет «Запорізька Політехніка»)

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДАЧІ ЕЛЕМЕНТІВ ВЕРТИКАЛЬНОГО КОНТЕКСТУ МОВОЮ ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДУ ПОВІСТІ О. КОБИЛЯНСЬКОЇ «В НЕДІЛЮ РАНО ЗІЛЛЯ КОПАЛА»)

Стаття присвячена впливу вертикального контексту на повноту розуміння задуму автору тексту. У ході дослідження визначено саме поняття вертикального контексту, та як він впливає безпосередньо на текст та його інтерпретацію різними читачами. Проведено аналіз передачі елементів тексту з національними реаліями іншою мовою оскільки розуміння позатекстової інформації впливає на цей процес.
Ключові слова: вертикальний контекст, горизонтальний контекст, експлікація, калькування, транскодування.

Leshchenko H. A., Blakita I. O. Peculiarities of Reproducing the Elements of the Vertical Context in the Target Language (on the Materials of O.Kobylians'ka's Story *On Sunday Morning She Gathered Herbs*). The article intends to show how vertical context influences understanding what the author implied in the text. During the research, the concept of vertical context has been defined as well as how it directly influences the text and its interpretation by different readers. The analysis of reproducing the source text elements with national realia in the target language and the extent of understanding extra-textual information influences this process has been made.
The article encompasses both theoretical background of the topic in question and practical one by first delving into the very meaning of context in general and vertical context in particular. The article then proceeds to present the results of research that has been conducted by comparing the work of folklore by O. Kobylianska in original and a version translated into English by M. Skrypnik. Kobylianska's work is abundant with various contextual and intertextual elements requiring the reader to actually pay close attention and possess a certain amount of background knowledge indirectly related to the said text. However, the conducted study proved national realias and various author's implicit messages to be lost during the translation process. The translation process itself offers a great deal of tools such as loan translation, transcoding and explication at the translator's disposal to make it easier for a foreign reader to understand the text however at the cost of neglecting the initial message of the original text, thus requiring footnotes for the reader explaining various peculiarities alien to their culture.
Key words: vertical context, horizontal context, explication, loan translation, transcoding.

Міжкультурна комунікація здійснюється не тільки через усне або письмове спілкування, але й за допомогою літературних творів, які створюються носіями одних й читаються носіями інших культур. І найчастіше нестача відомостей про місце й час описаних подій веде до неповного або навіть невірного розуміння того, що прагнув виразити автор. Тому для адекватного розуміння твору недостатньо одного лише знання мови – важливо знати в цілому обстановку місця й епохи, у яких створювався, й які описує текст. Ситуація ускладнюється тим, що автор літературного твору далеко не завжди звертає пильну увагу на вищезгадані особливості. Для позначення такої культурологічної, історичної й іншої інформації, яка не виражена в тексті явно, але потрібна для його повного розуміння, використовується термін «вертикальний контекст».

Актуальність теми вертикального контексту та його впливу на безпосередньо сприйняття тексту читачем не можна переоцінити. Вертикальний контекст відзначається широкими текстотворчими можливостями та впливом на правильність та повноту сприйняття тексту читачем. Культурологічний сегмент змісту літературного твору, появу якого генерують компоненти вертикального контексту, потребує комплексного лінгвістичного аналізу, що й зумовило вибір теми наукової статті.

Метою роботи є дослідження вертикального контексту художнього твору, визначення засобів його творення та способів його відтворення мовою перекладу. Висуваються наступні **завдання** дослідження: розкрити сутність, структуру та специфіку поняття «вертикальний контекст», дослідити його співвідношення з категорією горизонтального контексту; розглянути проблему розуміння тексту й факторів, що впливають на його успішне прочитання; проаналізувати особливості відтворення вертикального контексту мовою перекладу на матеріалі повісті О. Кобилянської «В неділю рано зілля копала» та його перекладу.

Об'єктом дослідження в роботі є категорія вертикального контексту художнього твору

Предметом аналізу постають засоби творення вертикального контексту в повісті О. Кобилянської «В неділю рано зілля копала» та збереження їх у перекладі М. Скрипник.

Погляд на художній текст як двовимірну структуру, що формується в результаті використання автором специфічної системи кодування інформації акцентує увагу на механізмах утворення, функціонування та тлумачення прихованих текстових смислів, без яких повне розуміння твору неможливе, адже автор відтворює дійсність крізь призму власного світосприйняття, крізь суб'єктивну модель реальності.

При перекладі художнього твору, значення контексту зростає, оскільки він відіграє велику роль у поєднанні художнього твору з реальністю, що існує поза межами тексту, та що, значною мірою, впливає на рівень розуміння й інтерпретації твору читачем. Текст і контекст є взаємозалежними, оскільки контекст є певним «оточенням», так званим фоном тексту, який сприяє його осмисленню.

Терміни «мікроконтекст» і «макроконтекст» співвідносні поняттям «горизонтальний» та «вертикальний» контекст. Концепція горизонтального та вертикального контекстів була розроблена О. С. Ахмановою та І. В. Гюббенет, а термін «вертикальний контекст» був введений в науковий обіг в статті «Вертикальний контекст як філологічна проблема» (1977). В своїй праці авторки визначають горизонтальний контекст, як лінгвістичне оточення мовної одиниці, яке дозволяє встановити значення слова чи фрази, яке входить до нього [Ахманова, Гюббенет 1977, с. 48]. Дане оточення передбачає сприйняття значення даної одиниці, активізує мовну здогадку, призначене для розмежування значень багатозначного слова, що грає важливу роль під час первинного сприйняття уривка тексту. Крім цього, за наявності еліптичних конструкцій саме горизонтальний контекст виступає основою для розуміння й реконструкції елементів тексту.

До горизонтального контексту відносять також і смислові зв'язки, які формують мовленнєве творення. Неправильне розуміння горизонтального контексту може призвести до перекладацьких помилок. Завдяки мовному оточенню можна розпізнати «хибних друзів перекладачів» та хибні уподібнення, як-то спотворення власних імен і топонімів. Таким чином, горизонтальний контекст неможливо не враховувати при перекладі, наприклад, художнього твору. Словник не завжди може запропонувати перекладачу один, найбільш слушний еквівалент, який би повністю передав суть мовної одиниці. Як правило, семантична структура мовної одиниці, тобто об'єм всіх її значень не вичерпує усіх закладених в ній смислових можливостей. Саме горизонтальний контекст дозволяє певним значенням мовної одиниці реалізуватися повною мірою.

Але, як зазначалося вище, повне розуміння тексту неможливе без осмислення вертикального контексту, у якому знаходяться інформація, яка подається в скомпресованій формі або ж імпліцитно. Вертикальний контекст можна визначити, як історико-філологічну інформацію, що закладена в художньому творі [Болдырева 1997, с. 49]. Йдеться про знання реалій, про розуміння нескінченного різноманіття літературних, історичних, міфологічних, біблейських, а також метричних, інтонаційних, жанрових, сюжетних чи інших алюзій, ремінісценцій, що переповнюють тексти класичної літератури, які відсилають читача до певних, уже відомих їм культурно-історичних і філологічних фактів [Болдырева 1997, с. 56].

В залежності від способів введення вертикального контексту розрізняють: філологічний (цитати, алюзії, деформовані ідіоми) та соціально-історичний (реалії, власні імена, топоніми) [Брудный 1975, с. 112]. Ця класифікація є досить відносною, оскільки обидва види вертикального контексту на практиці можуть перетинатися, доповнюючи один одного. Варто зазначити також й соціально-психологічний вертикальний контекст, параметрами якого є походження, освіта, професійний та соціальний статус, вік героя твору.

Повертаючись до опозиції «горизонтальний контекст – вертикальний контекст», треба підкреслити, що горизонтальний контекст подається безпосередньо в тексті, а вертикальний контекст недоступний безпосередньому спостереженню. Горизонтальний контекст для свого адекватного сприйняття вимагає від читача знання інформації, даної раніше в тому ж самому тексті. Вертикальний же контекст потребує також знання сприймаючим суб'єктом інформації, що міститься в текстах, що з'явилися раніше і є відомими для тих людей, на сприйняття яких розраховує автор при створенні свого твору. Він тісно пов'язаний з інтертекстуальністю, оскільки має на увазі включення в текст інших текстів – цілком або повністю, у перетвореному або незмінному виді, у вигляді цитат, алюзій тощо.

Кожний художній твір створюється у рамках певної культури, вбираючи національні теми і мотиви, спираючись на прецедентні тексти та культурні традиції. Однак, найбільш яскраве вираження національна специфіка знайшла в усній народній творчості, яка тісно пов'язана з календарною та родинною обрядовістю.

Саме у фольклорі виразно проявляються світоглядні відмінності українців та англійців, або інших народів, що створює значні труднощі при перекладі. Найбільші ускладнення викликає переклад таких етномовних компонентів народної творчості, як національна просторічна й діалектна лексика та фразеологія, власні назви та реалії.

Отже, розглянемо основні засоби творення вертикального контексту більш детально, порівнюючи повість О. Кобилянської «В неділю рано зілля копала» з текстом перекладу, зробленим М. Скрипник (M. Skrypnyk) “On Sunday Morning She Gathered Herbs” (2001).

Потужним джерелом екстралінгвальної інформації в художньому творі є власні назви, які формують ономастичний простір вертикального контексту. Наприклад, *гора Чабаниця, Білий камінь, село Третівка, Івана Купала, М'ясниці, осіння Богородиця, проща, шатро, спенцер, дойна, червінці, примівки, ворожіння.*

Одним з поширених способів творення перекладацьких відповідників є транскодування, яке в переважній більшості використовують для відтворення власних імен: *Гриць – Hryts, Мавра – Mavra, Тетяна – Tetiana.* Вважається, що транскодування найкраще дозволяє англійському читачеві зануритися в атмосферу чужої мови. Але якщо відносно власних імен цей спосіб перекладу цілком виправданий, то щодо топонів: гора Чабаниця – Chabanytsia, село Третівка – Tretivka, він не є вдалим рішенням. Гора Чабаниця є своєрідним топографічним центром твору, де відбуваються події та одночасно вказує на рід діяльності мешканців, які жили навколо неї, а саме – чабани. Село, в якому живе Гриць О. Кобилянська невипадково називає Третівка, з одного боку назва вказує на його географічне положення, а з іншого назва містить натяк на любовний трикутник: Гриць – Настя – Тетяна. Транскодування М. Скрипник також використовує для передачі реалій: *трембіта – trembita, цимбали – cymbal, боярин – boyar.*

Іншим засобом, який формує вертикальний контекст, є алюзія – відсилання через одиницю будь-якого рівня мови до певного історико-культурного знака, що супроводжується прагматичним прирощенням змісту твору, в котрому функціонує алюзія [Букатникова 2015, с. 800]. Вони репрезентуються словами, словосполученнями, реченнями, надфразними єдностями – номінаціями та цитатами.

Наприклад, образ Гриця це, певною мірою, алюзія на Гамлета, тому, що Авторка ускладнює фабулу повісті сюжетною лінією циганки Маври, яку вигнали з табору за зраду. З нею у творі постає й один з центральних мотивів повісті – мотив гріха і його спокути. При

цьому гріх всього племені нашаровується на особисту провину. Це пояснює двоїсту натуру самого Гриця: напівциган з вічною тягою до мандрів й музики та напівпан – гонористий та вразливий. В оригіналі характер Гриця описується так: *«…тією подвійною вдачею своєю, а радше двома душами, що в нім, ніби від часу до часу пробудившись, поборюють себе. Одна непостійна, тужлива, пуста, палка, друга вразлива, горда і вдатна. До доброго тягне Гриця, до красного, до любові … а передусім до свободи, широкої, безмежної, як крилаті ліси по верхах, як бистрі ріки там, в долах.»* [Кобилянська, с. 69], а у перекладі: *"...because of his dual nature, or rather two souls that awakened from time to time and struggled for dominance within him. The first one - inconstant, mournful, frivolous, ardent; the second - sensitive, proud, competent. It pulls Hryts toward the good, the beautiful, toward love … but above all toward freedom that is broad and limitless like the winged forests on the mountain crests, like the swift-flowing rivers in the valleys."* [Skrypnyk 2001, c. 40]. І оригінал, і переклад добре передають суперечливий характер Гриця, тому переклад можна назвати адекватним.

Крім того, епіграф повісті, а саме інтерпретація народної балади «Ой, не ходи, Грицю, на вечорниці», є також алюзією. Він має потужний підтекстовий потенціал, активізує у свідомості читача додаткові асоціації, а отже сприяє створенню вертикального контексту твору. З народної балади запозичено не лише основний мотив, а й ключові образи, які стають центральними образами повісті: Гриць, який кохає двох, чорнобрива дівчина, чарівниця (Тетяна), яка кохає Гриця і знається на зіллі. Повторенням епіграфа в творі виступає пісня «Гей, на Івана, гей, на Купала», надаючи тим самим особливого значення купальському обряду у структурі повісті. Вона є виразною алюзією на народну баладу та поєднує заголовок, епіграф й повість в одне ціле.

Ой не ходи, Грицю, на вечорниці,
Бо на вечорницях дівки чарівниці,
Солому палять і зілля варять,
Тебе, Грицуню, здоров'я позбавлять.
Don't go, Hryts, to the evening revels,
There are enchantresses there.
They burn straw and they cook herbs,
And they will, Hryts, destroy your health.

Можна зауважити на тому, що переклад добре передає сутність цього уривку з епіграфу, але у процесі перекладу було втрачено емоційне забарвлення. Хоча текст і передає закладене у ньому повідомлення, він вже не звучить так яскраво, як в оригіналі.

Національна маркованість тексту властива й реаліям. Для передачі реалій релігійного характеру, наприклад, свят М. Скрипник вдається до:

1) експлікації: так *М'ясни́ці – період після посту, коли за законом православної церкви дозволяється вживати м'ясну їжу та одружуватися – "the carnival period before Lent"*;
2) комбінованого способу – калькування та експлікація: свято Івана Купала в тексті перекладається як "*St. John's the Baptist's Day*", але у виносці пояснюється: "*This day is known as Ivana Kupala in Ukrainian, Kupalo being the pagan god of love*".

Іншим способом утворення англомовних перекладацьких відповідників є калькування. Сутність цього способу полягає в передачі безеквівалентної лексики вихідної мови за допомогою заміни її складових частин – морфем чи слів їх прямими відповідниками у мові перекладу. Наприклад: *біла стежка – White Path, білий камінь – White Stone.* Як свідчать приклади, перекладачка часто звертається до калькування, але оскільки вона використовує цей спосіб перекладу для передачі реалій, твір втрачає свій національний колорит. Переклад реалій, має важливе значення для розуміння тексту, особливо художнього тексту, адже лексика передає особливості культури й мислення нації, відмінності природного середовища та матеріальної культури.

Значну проблему для перекладача представляє переклад фразеологічних одиниць англійською мовою. При перекладі фразеологізмів М. Скрипник часто вдається до підбору фразеологічного еквівалента або неповного (часткового) еквіваленту. Так, фразеологічну одиницю «*виплакати сльози*» вона перекладає як "*cry out of the eyes*", фразеологізм «*дрижати над дитиною*» перекладачка заміняє на неповний англійський еквівалент "*apple of the eye*".

Отже, у перекладі спостерігається широке використання транскодування для передачі імен та реалій, експлікації для перекладу та пояснення реалій релігійного характеру. Однак найбільш продуктивним способом перекладу є калькування, що в свою чергу веде до точності передачі змісту художнього твору, але неминучої втрати експресії та національного колориту.

Висновки. Погляд на художній текст як на складну систему, що реалізує свій смисловий потенціал на різних інформаційних рівнях, обумовлює необхідність розгляду особливостей змістової організації тексту не лише у горизонтальній площині, а й врахування вертикальних зв'язків, які пронизують весь текст.

Поряд із горизонтальним контекстом – лінгвістичним оточенням мовної одиниці, умовами чи особливостями вживання її у мові, виділяють вертикальний контекст – історико-філологічний контекст твору. Його завдання, як текстової категорії полягає в інтеграції неявного, потенційного смислу на основі асоціативної семантики мовних одиниць, що складають текст. Отже, вертикальний контекст є одним із шляхів загальнофілологічного розуміння художнього тексту. Оскільки в сучасній лінгвістиці відсутня єдність думок щодо вертикального контексту, то одночасно співіснує більш вузьке розуміння цього поняття, як історико-філологічного контексту літературного твору так і більш широке, яке включає загальний історико-філологічний фон певної країни чи епохи, без якого розуміння художнього твору неможливе.

У повісті «В неділю рано зілля копала» О. Кобилянської, структуру вертикального контексту утворюють алюзії, ідіоматика та реалії. Епіграф виражає ідею, концепт твору й створює навколо цього значеннєвого ядра текстове семантичне поле, що сигналізує, таким чином епіграф, поєднуючи в собі властивості цитати й алюзії, додає твору вербально не виражену позатекстову інформацію і вказує на додаткові імпліцитні змісти, у тому число й країнознавчого характеру. Повість О. Кобилянської «В неділю рано зілля копала» є інтерпретацією народної балади «Ой, не ходи, Грицю, на вечорниці», яку авторка подає в якості епіграфа. Алюзія, яка знаходиться у початковій позиції, узагальнює семантику основних сюжетних ліній. Вона має потужний підтекстовий потенціал, активізує у свідомості читача додаткові асоціації і так сприяє створенню вертикального контексту твору.

Аналіз повісті дозволив виділити 5 груп національно-маркованих лексем, співвідносних з українською історією і культурою, які формують вертикальний контекст повісті: топонімічні реалії та мікротопоніми; реалії світу природи; реалії побуту; реалії суспільного устрою та професійного спрямування; реалії релігійного життя, народних вірувань, міфології.

Розгляд перекладу повісті "On Sunday Morning She Gathered Herbs" (2001) М. Скрипник дозволив виділити такі продуктивні способи створення перекладацьких відповідників: транскодування та калькування для передачі імен і реалій, експлікації для перекладу та пояснення реалій релігійного характеру. При перекладі фразеологізмів М. Скрипник часто вдається до підбору фразеологічного еквівалента або неповного (часткового) еквіваленту. Такий вибір перекладацьких методів веде до точності передачі змісту художнього твору, але неминучої втрати експресій та національного колориту.

Перспективою цього дослідження можна вважати більш глибоке розкриття питання творення вертикального контексту автором, та його вплив на повноту сприйняття тексту читачем.

Література

Ахманова О. С., Гюббенет И. В. "Вертикальный контекст" как филологическая проблема. *Вопросы языкознания*. М. : Наука, 1977. № 3. С. 47-54.

Болдырева Л. В. Социально-исторический вертикальный контекст (на материале английской художественной литературы). М. : Диалог МГУ, 1997. 88 с.

Брудный А. А. Понимание как философско-психологическая проблема. *Вопросы философии*. 1975. № 10. С. 109–117.

Букатникова С. Д. Понимание текста как проблема современной лингвистики и гуманитарного познания. *Молодой ученый*. 2015. №6. С. 799-803.

Кобилянська О. В неділю рано зілля копала. URL : http://www.ukrcenter.com/library/read.asp?id =979. (дата звернення: 15.12.2018)

Kobylians'ka O. On Sunday morning she gathered herbs / translated by M. Skrypnyk. Toronto : Canadian Institute of Ukrainian Studies Press Edmonton, 2001. 168 p.

(Матеріал надійшов до редакції 4.03.19. Прийнято до друку 8.04.19)

УДК: 811.111'25
DOI: https://doi.org/10.26661/2414-1135/2019-76-13

ЛЕЩЕНКО Г. А., ВОЛЕНКО К. В.
(Національний університет «Запорізька політехніка»)

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕЛЕСКОПІЙНИХ ОДИНИЦЬ У СФЕРІ ІНТЕРНЕТ СПІЛКУВАННЯ

Стаття присвячена дослідженню телескопійних одиниць у сфері Інтернет-спілкування як засобу мовної економії у сучасній англійській мові. Надається визначення поняття телескопії. Досліджується найпоширеніші механізми утворення телескопізмів за буквеною символікою (ab+cd=ad, ab+cd=ac, ab+cd=abd, ab+cd=acd) та за частиномовною належністю (N+N=N, V+V=V, A+A=A). Авторами встановлюється, що серед перекладацьких трансформацій, таких як добір словникового відповідника, транскодування (транскрибація, транслітерація, адаптивне транскодування), калькування, контекстуальна заміна, антонімічний та описовий переклад, найуживанішими при перекладі телескопізмів у сфері Інтернет-спілкування виявились описовий переклад, транскодування (транскрипція, транслітерація), калькування, а також переклад за аналогічною моделлю. Складності, що виникають при перекладі телескопійних одиниць було проілюстровано на прикладі нового явища, яке має назву «Cat Puns» або «Catabulary». Оскільки такі новітні утворення мають ситуативний, залежний від контексту характер, то способи їхнього перекладу звужуються до трьох: описового, калькування та підбору аналогічної моделі. До кожного випадку з труднощами перекладу надається можливе рішення.
Ключові слова: телескопійні одиниці, словотвір, моделі утворення, переклад, сфера Інтернет спілкування.

Leshchenko H. A., Volenko K. V. Peculiarities of Blends Translation in the Field of Internet Communication. The article is dedicated to the study of the newest way of word formation called blending. The work is based on examples from the field of Internet communication. There is a great number of scholars who have investigated the processes of word formation in other fields. Paradoxically, blends in the field of Internet communication happen to be almost unknown to scholars, though these new words are quite interesting for research since they are not always easy to understand and translate.

The article explores the various mechanisms of blending. Among the literal models of blends formation, the most productive are the following: ab+cd=ad, ab+cd=ac, ab+cd=abd, ab+cd=acd. The most used blending models according to parts of speech are N+N=N, V+V=V, A+A=A. The authors establish that when translating blends in the field of Internet communication, the most used translation transformations are descriptive translation, transcoding (transcription, transliteration), calquing, as well as translation by a similar model. The difficulties involved in translating blended units were illustrated with a new phenomenon called Cat Puns or Catabulary. Since such newest formations have a situational, context-dependent character, the methods of their translation are narrowed to three: descriptive, calquing, and the one by a similar model. For each case with translation difficulties, a possible solution is provided.
Keywords: blends, blending, word formation, translation, the field of Internet communication.

Глибинні зміни в науково-технічній, економічній та політичній сферах життя суспільства на початку нового століття закономірно і послідовно знаходять відображення у лексичній системі сучасної англійської мови. **Актуальність** роботи зумовлена зростаючою тенденцією проникнення телескопізмів у всі шари словникового складу англійської мови, зокрема сфери Інтернет-спілкування, а також бурхливими суперечками сучасних лінгвістів про наслідки цього процесу для англійського лінгвокультурного середовища, його самобутності та перспективи розвитку. Іншим визначальним чинником є те, що в сучасній лінгвістичній літературі досі немає логічного і послідовного підходу до питань статусу, структури, семантики і перекладу телескопійних слів.